

տեսակներին բնորոշ են աճողական դրույքաչափերը, այստեղ խնդիրն այն է, թե ինչ չափանիշներով պետք է տարբերակել անձանց խմբերը: Ըստ էության, հարկերը կարող են լինել կամ պրոգրեսիվ, երբ հարկման ծանրությունն աճում է ավելի խոշոր եկամուտների և ունեցվածքի համար, կամ ռեգրեսիվ, երբ իրենց հիմնական ծանրությամբ հարկերն ընկնում են ավելի փոքր եկամուտներ ունեցողների վրա:

Ամերիկյան տնտեսագետ Պ.Սամուելսոնը իր «Տնտեսագիտություն» գրքում արդյունավետ հարկման հիմքում ընկած բազմաթիվ սկզբունքներից առանձնացնում է ըստ ստացված օգուտների և վճարումնականության սկզբունքը: Նա գտնում է, որ «Հարկերի կառուցվածքը պետք է այնպիսին լինի, որ եկամուտները շուկայական համակարգի միջոցով և համապատասխան ձևով բաշխվեն ի շահ հասարակության»¹: Քանի որ, «ըստ վճարումնականության» հարկման սկզբունքի կիրառման ժամանակ առկա է այն խնդիրը, որ չկա հարկեր վճարելու որևէ մեկի հնարավորությունները չափող գիտական մոտեցում, ուստի այդ մասին Սամուելսոնը գրում է. «Պրակտիկայում այս հարցի պատասխանը կառուցվում է կանխատեսումների և գուշակումների վրա՝ կախված հարկման հիմնախնդրի նկատմամբ դեկավարող կուսակցության հայացքներից, պահի և եկամուտների նկատմամբ կառավարության պահանջներից»²: Հարկման վերը նշված երկու տեսություններն ընկած են գրեթե բոլոր երկրներում իրականացվող հարկային քաղաքականությունների հիմքում:

Ինչևիցե, հարկային համակարգերի վերաբերյալ տարբեր ժամանակաշրջանների տնտեսագետների ուսումնասիրություններից երևում է, որ հարկերի՝ որպես տնտեսական կատեգորիայի օբյեկտիվ գոյության ու անհրաժեշտության հարցում բոլորը համախոհներ են, տարածայնությունները վերաբերել են միայն տնտեսության մեջ հարկերի ունեցած դերին, իսկ արդարացի հարկազանձման սկզբունքների որոնումը երբեք չի դադարել հրատապ լինելուց:

ՄԱՆՈՒԿ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՀՊԱՀ ասպիրանտ

ԳԵՈՒԴԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎԱԾ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ ՎԱՐԿԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՅԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՏՆՏԵՍԱՎԱՐՄԱՆ ՆՈՐ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ

Ցանկացած երկրի տնտեսական զարգացման գործընթացում իր ուրույն տեղն ունի գյուղատնտեսությունն իր բոլոր ենթակառուցվածքներով: Գյուղատնտեսությունը և առհասարակ ագրոպարենային համալիրը (ԱՊՀ) ցանկացած պետության տնտեսության ռազմավարական ճյուղերից մեկն է, և այստեղ կան մի շարք առանձնահատկություններ, որոնք հատուկ ուշադրության են արժանի այս ոլորտի վարկավորման համակարգն ուսումնասիրելու համար: Մասնավորապես Հայաստանի Հանրապետության պարագայում, երբ «...սկսած ԽՍՀՄ ժամանակներից՝ ագրոքիզնետը և ագրոարդյունաբերությունը եղել են Հայաստանի տնտեսության կարևորագույն ու արդյունավետ ճյուղերից: Նրանք այսօր նույնպես նպաստում են գյուղական բնակչության զբաղվածությանը ու աղքատի են հանդիսանում գյուղական տարածքներում եկամուտների ապահովման համար...»³: Ներկայումս ՀՀ գյուղատնտեսությունը հիմնարար նշանակություն ունի երկրի ՀՆԱ-ի ձևավորման գործընթացում, և այս հանգամանքն առավել նկատելի է

¹ Самуелсон П. Экономика, МГП. АЛГОН ВНИИСИ 1992, Т.1, стр.166.

² Макконел К., Брю С. Экономикс, принципы, проблемы и политика, М. Республика, 1992г, стр.65.

³ "Agribusiness and Agro-industry in Armenia" Andranik Petrosyan, "Enabling Environments for Agribusiness and Agro-industry Development in Eastern Europe and Central Asia" proceedings of FAO Workshop, Rome, Italy, 2006, p. 113.

դարձնում գյուղատնտեսության ոլորտի առևտրային կազմակերպությունների, ֆերմերային տնտեսությունների, ինչպես նաև գյուղացիական տնտեսությունների ֆինանսական միջոցների բավարարման նպատակով տարաբնույթ վարկային ծրագրերի մշակման և դրանց կիրառման անհրաժեշտությունը:

Հայաստանի Հանրապետության ներկայիս տնտեսությունը, մասնավորապես գյուղատնտեսությունը, ձևավորվել է քաղաքական ու տնտեսական կտրուկ փոփոխությունների առկայության պայմաններում, ինչը բնորոշ էր ետխորհրդային գրեթե բոլոր հանրապետություններին: Տնտեսության անցումային փուլն առանձնահատուկ իրավիճակ է, ինչը գիտական հետազոտության է ենթարկվել մի շարք գիտնականների կողմից և բնութագրվում է որպես նախկինում ձևավորված տնտեսական հարաբերությունների քայքայում և նորերի ձևավորում: Անցումային իրավիճակին բնորոշ է տնտեսական գործունեության հարաբերական կանոնակարգվածությունը: Պլանային տնտեսությունից շուկայական տնտեսավարման նոր հարաբերություններին անցման փուլում անցումային տնտեսություն ունեցող երկրների առջև ծառանում են որակապես նոր խնդիրներ, որոնցից հատկանշական է շուկայական պայմաններին բավարարող պետական քաղաքականության իրականացումը:

Հայաստանի Հանրապետությունն իր անկախացման առաջին իսկ օրվանից երկրի տնտեսության զարգացումը փոխեց ազատ շուկայական տնտեսավարման, ինչը հիմնված է մասնավոր սեփականության առկայության վրա: Եվ քանի որ պետությունը որդեգրեց ազատ շուկայական հարաբերությունները, ուստի անհրաժեշտ էլ նաև փոփոխության ենթարկել նախկին հասարակարգին բնորոշ տնտեսությունն իր բոլոր առկա ենթակառուցվածքներով: Նման փոփոխություններն իրականացվեցին բարեփոխումների միջոցով, որոնք կրում էին ինչպես քաղաքական և տնտեսական, այնպես էլ սոցիալական և մշակութային բնույթ:

Որպես անցումային փուլի օրինաչափություն, Արևելյան Եվրոպայի և ԱՊՀ երկրներում բարեփոխումներն ի սկզբանե պատճառ դարձան տնտեսության անկման, սղաճի, գործազրկության ավելացման, բնակչության հիմնական մասի կենսամակարդակի կտրուկ իջեցման: Այնուամենայնիվ, Արևելյան Եվրոպայի մի շարք երկրներում (Բուլղարիա, Լեհաստան, Հունգարիա, Չեխիա, Ռումինիա, Սլովակիա) մի քանի տարի անց բարեփոխումների արդյունավետությունը դրսևորվեց տնտեսական աճով, ֆինանսական կայունացմամբ և ներդրումների ավելացմամբ: Մինչդեռ ԱՊՀ երկրների մեծ մասում տնտեսական բարեփոխումների արդյունավետության դրսևորումները ուշ են ի հայտ գալիս, և բարեփոխումների հետագա խորացումը առաջնահերթ հիմնախնդիր է դառնում:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ բարեփոխումների առումով Հայաստանի վարկանիշային համեմատաբար գերադասելի ցուցանիշները չեն զուգակցվել ոլորտի տնտեսական արդյունավետության ցուցանիշների համարժեք աճով: Հիմնավորումը մեկն է. բարեփոխումների արդյունավետությունը պայմանավորված է ոչ միայն ագրարային ոլորտի խնդիրների լուծումով, այլև մակրոտնտեսական կայունացման և միկրոտնտեսական իրավիճակի տարբեր գործոններով¹:

Պետության կողմից իրականացված բարեփոխումները մասամբ կանխեցին տնտեսության անկումը և հաստատեցին մակրոտնտեսական կայունություն, որն էլ հիմք հանդիսացավ գյուղատնտեսության վերակազմավորման ու հետագա զարգացման համար: Ընդհանուր առմամբ Հայաստանի Հանրապետությունում տնտեսական բարեփոխումներն իրականացվել են տնտեսության համար երկու խիստ տարբեր ժամանակահատվածներում:

1. 1990-1994 թվականներն ընկած այն ժամանակահատվածն է, որին հիմնականում բնորոշ են երկրի տնտեսության կտրուկ անկումը, ինչը հետևանք էր տարածաշրջանում հակամար-

¹ Հ. Ս. Ծանեցյան, ՀՀ ագրարային ոլորտի արտադրական ենթակառուցվածքների ձևավորման հիմնախնդիրներն անցումային տնտեսության պայմաններում, Երևան 2005թ., էջ 8:

տությունների արդյունքում հիմնական տրանսպորտային ուղիների գործունեության խաթարման և Հայաստանի փաստացի շրջափակվածության, էներգետիկ ճգնաժամի, նախկինում ձևավորված տնտեսական կապերի խզման ու վարվող տնտեսական քաղաքականության բազմաթիվ սխալների և բացթողումների: Ինչպես հայտնի է, այս ժամանակահատվածում իրականացված հողի արագ սեփականաշնորհումը, գների ազատականացումը, արտաքին առևտրի և տնտեսական սահմանների բաց գործելակերպը, ազգային դրամի ներդրումն ու այլ անհրաժեշտ և պարտադրված գործընթացներն այնպիսի ազդեցություն ունեցան տնտեսության վրա, որոնց հետևանքներն առ այսօր, թերևս, որոշ չափով առկա են: Բարեփոխումների այս փուլում տնտեսության համախառն ներքին արդյունքի (ՀՆԱ) ծավալը կրճատվեց 53 %-ով, և արձանագրվեց գերադաժ:

2. 1994 թվականից սկսած՝ մասնակիորեն հաջողվեց կասեցնել երկրի տնտեսական անկումը և ապահովել մակրոտնտեսական որոշակի կայունություն: Այս ժամանակահատվածում արձանագրվեցին ՀՆԱ-ի որոշակի աճ և խիստ ցածր սղաժ: Այս փուլը կրում էր առավել համակարգված բնույթ, քիչ թե շատ ամբողջական տեսք ստացավ տնտեսավարման օրենսդրական դաշտը: 1995-97 թվականների ընթացքում խորացվեցին համակարգված տնտեսական բարեփոխումները, պետության տնտեսավարման գործառնությունների կտրուկ նվազման պայմաններում ամբողջական տեսք ստացավ հարկաբյուջետային համակարգը, ընդլայնվեց ու ամբողջացավ բանկային օրենսդրությունը, ընդունվեցին կամ նորացվեցին տնտեսական առանձին միավորումների գործունեությունը կարգավորող բազմաթիվ օրենքներ:

Հայաստանի Հանրապետության մակրոտնտեսական իրավիճակը բնութագրող ցուցանիշները ներկայացված են աղյուսակ 1-ում:

Աղյուսակի տվյալներից հստակ երևում է, որ ՀՆԱ-ն 1995 թվականից սկսած կայուն աճել է, ավելին՝ 2007 թվականին 2006-ի համեմատությամբ աճել է մոտ 44 %-ով անվանական և 43 %-ով մեկ շնչի հաշվով: Այս երկու ցուցանիշների համահունչ դինամիկան տրամաբանական է: ՀՆԱ-ի աճի տեմպը վերը շարադրված բարեփոխումների երկրորդ փուլի ժամանակաշրջանից սկսած նույնպես կայուն աճել է: Համաձայն աղյուսակում բերված տվյալների՝ սպառողական գների ինդեքսը Հայաստանի Հանրապետությունում մինչև 1995 թվականը արձանագրել է բարձր աճ, իսկ 1995-ից հետո, մասնավորապես վերջին երեք տարիներին, աչքի է ընկնում աննկատ աճով: ՀՀ մակրոտնտեսական իրավիճակը բնութագրող մյուս կարևորագույն ցուցանիշը՝ ՀՀ դրամի և ԱՄՆ դոլարի փոխարժեքը, ներկայացված է աղյուսակի վերջին տողում: Այստեղ հարկ ենք համարում նշել, որ 1993թ. նոյեմբեր ամսին (1993թ. նոյեմբերի 27-ից Հայաստանի Հանրապետության և Լեռնային Ղարաբաղի ամբողջ տարածքում ազգային արժույթը՝ դրամը, օրինական միակ վճարամիջոցն է) ԿԲ-ը շրջանառության մեջ դրեց ՀՀ ազգային դրամը՝ 1 դրամը = 200 ռուբլի կամ 1 ԱՄՆ դոլարը = 14,5 դրամ փոխարժեքով և 1994թ. երկրում առաջին անգամ իրականացվեց դրամավարկային քաղաքականություն: Այդ տարիներին երկիրը հիպերինֆլյացիոն շրջանում էր, և միայն երեք ամսում (1993թ. նոյեմբերի 22-ից 1994թ. փետրվարի 21-ը) դրամը արժեզրկվեց մոտ 16 անգամ (1 ԱՄՆ դոլարը = 244.62 ՀՀ դրամ): Ըստ աղյուսակ 1-ում ներկայացված տվյալների՝ մինչև 2002 թվականը այս ցուցանիշն աճել է և հասել 573.3 ՀՀ դրամի 1 ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ, սակայն հետագայում այն նվազել է և 2007 թվականին կազմել է 342.1 ՀՀ դրամ 1 ԱՄՆ դոլարի դիմաց:

ՀՀ մակրոտնտեսական հիմնական ցուցանիշները և փոփոխությունները 1991-2006 թթ.¹

Ցուցանիշներ	1991	1995	1999	2002	2006	2007	2007 թվականը 2006 թվականի նկատմամբ (+, -)	
							բացարձակ	հարաբե- րական %
Անվանական ՀՆԱ, մլն ԱՄՆ դոլար	-	1286.5	1907.1	2367.3	6386.7	9176.7	2790	43.68
ՀՆԱ-ի աճի տեմպ, %	88.3	106.9	103.3	112.9	113.7	113.7	0	0
ՀՆԱ մեկ շնչի հաշվով, ԱՄՆ դոլար ²	-	342.2	485.0	736.9	1982.8	2844.3	861.5	43.45
Սպառողական գների ինդեքսը	274.1	276.0	100.6	101.1	102.9	104.4	1.5	1.46
ՀՀ դրամի և ԱՄՆ դոլարի փոխարժեքը	-	405.9	524.1	573.3	416.0	342.1	-73.9	-17.76

Վարկային գործառնությունները տնտեսության բնականոն զարգացման ապահովման նախադրյալներից մեկն են: Վարկը շուկայական տնտեսության անխափան գործունեությունն ապահովելու տեսանկյունից կատարում է մի քանի գործառնություններ՝ վերաբաշխման, միջոցների շրջանառելիության ապահովման, կապիտալի և արտադրության կենտրոնացման ու տնտեսության վարկային գործընթացի կարգավորման: Հարկ է նշել, որ վարկն անհրաժեշտ է գործող կազմակերպությունների միջոցների անընդհատ շրջանառության ապահովման, ապրանքների սպառման գործընթացի սպասարկման համար:

Վարկը կարող է նաև օգտագործվել պետության կողմից որպես գործիք կապիտալ ներդրումների, բնակարանային շինարարության, ապրանքների ներմուծման խթանման, ինչպես նաև տնտեսության շահութաբեր ճյուղերի զարգացման համար: Վարկի կառավարման երաշխիքների և արտոնությունների տրամադրման միջոցով պետությունը խթանում է այն կազմակերպությունների ու ճյուղերի արտոնյալ վարկավորումը, որոնց գործունեությունը համապատասխանում է տնտեսության զարգացման նպատակային ծրագրերին³:

Գյուղատնտեսության վարկավորման հիմնական առանձնահատկությունները համապատասխանում են ճյուղին բնորոշ որոշ հատկանիշներին, որոնց ուսումնասիրությունը պարտադիր է յուրաքանչյուր պետության գյուղատնտեսության վարկավորման համապատասխան մեխանիզմի մշակման և կիրառման համար:

Գյուղատնտեսության հիմնական առանձնահատկությունը ճյուղի արտադրության սեզոնային բնույթն է: Տնտեսության այլ ոլորտներում նույն ժամանակահատվածում ներդրված կապիտալը կարող է մի քանի շրջապտույտ իրականացնել: Գյուղացիական, գյուղացիական կոլեկտիվ կամ ֆերմերային տնտեսությունների եկամուտների ետ մնալը տնտեսության այլ ոլորտների համեմատ խորացնում է այդ հիմնախնդիրը, և սեզոնային ներդրումները հնարավոր է լինում իրականացնել գյուղատնտեսական ապրանք արտադրողների միջոցներով: Ագրարային ոլորտը, ի տարբերություն այլ ոլորտների, ենթարկվում է անկանխատեսելի բնակլիմայական

¹ Աղբյուրը՝ ՀՀ աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիր, ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալներ:

² 2002 թ.-ից հետո ցուցանիշների հաշվարկի հիմքում դրված է 2001 թ. մարդահամարի արդյունքներով հաշվարկված բնակչության միջին տարեկան քանակը:

³ Բ. Ասատրյան, Բանկային գործ, Երևան, 2004, էջ 245:

փոփոխությունների, բույսերի և կենդանիների առավել վտանգավոր հիվանդությունների, բնական աղետների: Բացի բերքի կորստից և շուկայում գների էական փոփոխությունից, ազդում է գրավի առարկայի արժեքի վրա, և արդյունքում այն զգալիորեն կորցնում է իր իրացվելիությունը տուժած տարածաշրջաններում: Նշված պատճառներով գյուղատնտեսության ոլորտը սովորաբար դուրս է մնում բանկային կառույցների ուշադրությունից, քանի որ փոքր հաճախորդների սպասարկման (տրամսակցիոն) ծախսերը երբեմն գերազանցում են բանկերի համար սպասվելիք հնարավոր եկամուտները: Գյուղատնտեսության ոլորտը ֆինանսավորող բանկերի գործունեության դժվարացման գործոններից է նաև այն, որ գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողների կողմից վարկավորման միաժամանակյա պահանջարկի առաջացումը հատկապես բնորոշ է բուսաբուծական մթերքներ արտադրողների համար:

Գյուղատնտեսության վարկավորման հիմնախնդիրը ծառացած է յուրաքանչյուր երկրի պետական տնտեսական քաղաքականության և տնտեսությունում առկա առևտրային բանկերի առջև, որի լուծումը պահանջում է վերը նշվածների համատեղ ջանքերի արդյունքում տվյալ երկրի տնտեսական զարգացման ուղղվածությանը և մակարդակին, բնակլիմայական պայմաններին և ազգային առանձնահատկություններին ու հոգեկերտվածքին բնորոշ գյուղատնտեսության վարկավորման հստակ մեխանիզմի մշակում և կիրառում:

Յուրաքանչյուր երկիր, կախված իր տնտեսական զարգացման աստիճանից և ուղղվածությունից, գյուղատնտեսական ձեռնարկությունների ֆինանսավորումն իրականացնում է առանձնահատուկ ձևով: Արտասահմանյան միջառք զարգացած երկրների գյուղատնտեսության վարկավորման ուսումնասիրությունները հստակ մատնանշում են, որ ազատ շուկայական տնտեսավարման պայմաններում իդեալական է համարվում կոոպերատիվ համագործակցության միջոցով գյուղատնտեսության վարկավորումը: Ագրարային արտադրությունը համարվում է ցանկացած երկրի տնտեսության ռազմավարական նշանակության ոլորտ, սակայն այստեղ վարկային ներդրումների ռիսկայնության աստիճանը բարձր է, և միջոցները դանդաղ են շրջանառվում, ինչի հետևանքով այս ոլորտը զուտ առևտրային տեսանկյունից քիչ գրավիչ է: Ընդհանրապես միջազգային բանկային պրակտիկայում գյուղատնտեսական վարկերը դասվում են ամենաբարձր ռիսկային վարկերի շարքում, որի պատճառով բանկերի մեծամասնությունը ձեռնպահ է մնում գյուղատնտեսության վարկավորումից: Սովորաբար զարգացած երկրներում գործում են հատուկ ագրարային ոլորտը վարկավորող բանկեր, վարկային կազմակերպություններ և մասնավորապես վարկային կոոպերացիաներ:

Շուկայական տնտեսավարման պայմաններում վարկավորումը ձեռք է բերում առավել մեծ նշանակություն: Սա պայմանավորված է հիմնականում նրանով, որ գյուղատնտեսական ապրանքարտադրողները ինքնուրույն են տնօրինում իրենց տրամադրության տակ եղած ռեսուրսները և դրանց բացակայության կամ չբավարարելու դեպքում արտադրության գործընթացի անընդհատությունը պահպանելու համար դիմում են վարկային միջոցների: Ինչևէ, բոլոր երկրներում գյուղատնտեսության վարկավորումն իրականացվում է մի շարք առանձնահատկություններով: Այս փաստը հիմնականում բացատրվում է նրանով, որ գյուղատնտեսության արտադրության գործընթացն ունի մի շարք յուրահատկություններ:

Արտադրության գործընթացում բոլոր միջոցներն անցնում են 3 փուլ.

1. միջոցների ձեռքբերում (մատակարարում),
2. արտադրություն,
3. արտադրանքի իրացում:

Թվարկված բոլոր փուլերում շրջանառվող միջոցները պետք է լինեն այնքան, որպեսզի ապահովեն տնտեսավարման անընդհատ և հաջող ընթացքը: Առաջին փուլում գյուղատնտեսական ապրանքներ արտադրողների կողմից դրամական ռեսուրսները ծախսվում են հումք, վառելիք, պահեստամասեր, սերմնանյութեր, պարարտանյութեր և արտադրության համար այլ

անհրաժեշտ նյութական ռեսուրսներ գնելու համար: Վերջիններս մասնակցում են արտադրության գործընթացին, որտեղ էլ ոչ ընթացիկ ակտիվների (հիմնական միջոցների) և աշխատուժի միջոցով վերածվում են իրացման ենթակա ապրանքների: Բուսաբուծական կամ անասնաբուծական արտադրանք ստանալու համար պահանջվում են մի քանի ամիսներ, երբեմն տարիներ, այսինքն շրջանառության երկրորդ փուլում շրջանառվող միջոցների ժամանակահատվածը կախված է բնատնտեսական պայմաններից: Այսպես, բուսաբուծությունում նկատվում է ծախսերի աճման կտրուկ անհամաչափություն, որոնք չեն ծածկվում (փոխհատուցվում) արտադրանքի ելքով (ծախսերն ավելանում են առաջին կիսամյակում և նվազում՝ երկրորդում): Անասնաբուծությունում արտադրության գործընթացն ավելի քիչ է կախված եղանակային պայմաններից:

Ծախսերի և արտադրության ելքի վրա սեզոնային տատանումները որոշիչ ազդեցություն են թողնում նաև դրամաշրջանառության վրա¹: Արտադրանքի իրացումից հասույթը ստացվում է անհամաչափ, ընդ որում ամենաքիչ դրամական մուտքերն արձանագրվում են ամենաշատ ծախսերի իրականացման ժամանակահատվածում:

Գիտականորեն հիմնավորված է, որ ագրարային կազմակերպություններում սեփական ոչ ընթացիկ ակտիվները նվազագույն չափերի են լինում, իսկ փոխառու միջոցները ուղղվում են սեզոնային պահուստների ստեղծմանը և ծախսերի ծածկմանը, ինչի ժամանակին կատարումը վերացնում է արտադրության դադարեցման կամ դանդաղեցման վտանգը, որը կարող է ի հայտ գալ ոչ ընթացիկ ակտիվների ձեռքբերման համար անհրաժեշտ դրամական միջոցների բացակայության պատճառով: Նման իրավիճակում վարկը համարվում է հզոր տնտեսական լծակ և արտադրության համար անհրաժեշտ միջոցների ձևավորման հիմնական աղբյուր, որի միջոցով պահպանվում է արտադրության շրջանառության անընդհատությունը: Շուկայական տնտեսավարման անցումային պայմաններում կարճաժամկետ վարկավորման ձևերն ու մեթոդները պետք է առավելագույն չափերով հաշվի առնեն գյուղատնտեսության արտադրության միջոցների շրջանառության առանձնահատկությունները:

Նախկին Խորհրդային Միության տնտեսության մի մասը կազմող Հայաստանի գյուղատնտեսությունում մինչև վերափոխումները շուկայական վարկ հասկացությունը բացակայում էր: Գյուղատնտեսական ձեռնարկություններին տրամադրվող վարկերը (փոխառությունները) առևտրային բնույթ չէին կրում: Վարկի չափերը որոշելու համար տնտեսությունները բանկերին ներկայացնում էին եռամսյակային կտրվածքով կարճաժամկետ վարկային միջոցների նկատմամբ պահանջի տարեկան հաշվարկ, որը կախված էր պլանային ծախսերից, արտադրանքի ելքից և մնացած վարկավորման ենթակա ապրանքանյութական արժեքներից: Իհարկե, վարկատու և վարկառու փոխհարաբերությունների մնալ մեխանիզմը բնորոշ է կենտրոնացված պլանային տնտեսական զարգացում ունեցող պետություններին:

Ընդհանրապես, նման պետություններում առհասարակ տնտեսության այս կամ այն ճյուղերի վարկավորման կամ ֆինանսավորման հարցում անմիջական միջամտություն ունի պետությունը: Գյուղատնտեսության ֆինանսավորման հարցում մույնպես կիրառվում է այս քաղաքականությունը: Օրինակ, Չինաստանի բանկային համակարգում տեղ գտած «քաղաքական» բանկերը մասնագիտացված բանկեր են, որոնք դրամական միջոցներ են տրամադրում պետական տնտեսական քաղաքականության իրականացման համար: Այս բանկերը երեքն են, որոնցից մեկը կոչվում է «Չինաստանի գյուղատնտեսության զարգացման բանկ»²:

Բնականաբար նախկին Խորհրդային Միությունում, որի մի մասն է կազմել ներկայիս ՀՀ տարածքը, կիրառվել են այս սկզբունքները: ԽՍՀՄ գյուղատնտեսության վարկավորումը սկսվել է 1921 թվականին ՌՍՖՍՀ Պետբանկի հիմնադրումով: Սկզբնական փուլում գյուղատնտեսական բանկի ենթակայությամբ գործել է հիմնականում տեղական վարկային փոխառվական-

¹ М. Л. Ляшанский “Краткосрочное кредитование сельскохозяйственных предприятий”, Москва 2004, стр. 69.

² “Комерция в Китае”, Межконтинентальное издательство Китая, Пекин 2004, стр. 43.

խնայողական մարզային ու մահանգային ընկերությունների միջոցով գյուղատնտեսության վարկավորման կոռպորատիվ համակարգ: Այստեղ կարևոր է փաստել այն, որ այդ տնտեսական համակարգի պայմաններում խիստ տարանջատվել են ըստ ժամկետայնության գյուղատնտեսության վարկավորումն իրականացնող բանկերը, այսինքն՝ երկարաժամկետ վարկավորումն իրականացրել է ԽՍՀՄ Գյուղբանկը, իսկ կարճաժամկետը՝ ԽՍՀՄ Պետբանկը: 1959 թվականին ԽՍՀՄ Գյուղբանկը վերացվել է, և գյուղատնտեսության վարկավորման գործառնություններն սկսել է կատարել ԽՍՀՄ Պետբանկը: ՀՀ-ում գյուղատնտեսությունը՝ ԽՍՀՄ տնտեսության ռազմավարական ճյուղերից մեկը, վարկավորվում էր վերը նշված բանկի կողմից:

ՀՀ անկախացումից առ այսօր ձևավորված բանկային համակարգը և դրան առընթեր, վարկային շուկան արմատապես տարբերվում է նախկին համակարգից: Այսօր ՀՀ գյուղատնտեսության վարկային շուկայի առաջարկը ներկայացնող կողմը առևտրային բանկերն են և վարկային ծրագրեր իրականացնող տարբեր միջազգային կազմակերպությունները, իսկ վարկային միջոցների նկատմամբ պահանջ ունեն գյուղացիական ու գյուղացիական կոլեկտիվ տնտեսությունները, վերամշակող արտադրական կազմակերպությունները և այլն: Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության ոլորտի վարկավորման ծավալների և դրանց փոփոխության միտումների վերաբերյալ տվյալները ներկայացված են աղյուսակ 2-ում:

Աղյուսակ 2

ՀՀ առևտրային բանկերի ընդհանուր և գյուղատնտեսության ոլորտի վարկային ներդրումներն ըստ ժամկետայնության (տարեկերջին) 2001-2006 թթ.¹

Ցուցանիշներ	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ընդամենը տրամադրված վարկեր (մլն դրամ)	87700	83667	100757	137134	191209	228083
Գյուղատնտեսության ոլորտում տրամադրված վարկեր (մլն դրամ)	9862	7787	8152	8611	11307	14196
Գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրված վարկերի տեսակարար կշիռն ընդհանուրի մեջ, %	11.2	9.3	8.1	6.3	5.9	6.2
Գյուղատնտեսության մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում, %	25.0	23.6	21.5	22.5	18.7	17.7
Ագրոպարենային համակարգի մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում, %	32.8	32.8	29.5	29.2	24.3	22.5

Ինչպես երևում է աղյուսակից, գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրված վարկերի դինամիկան համահունչ է ընդհանուր տնտեսությանը տրամադրված վարկերի դինամիկային, այսինքն՝ 2001 թվականի համեմատ 2002 թվականին արձանագրվել է անկում, իսկ ահա 2003 թվականից սկսած վարկերը կայուն աճել են և 2006 թվականին հասել 228083 մլն դրամի՝ ընդհանուր տնտեսությանը տրամադրված և 14196 մլն դրամի՝ գյուղատնտեսությանը տրամադրված: Իսկ ահա գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրված վարկերի տեսակարար կշիռն ընդհանուր տնտեսությանը տրամադրված վարկերի մեջ անկում է արձանագրել, այսպես՝ եթե 2001 թվականին գյուղատնտեսական վարկերը կազմել են ընդհանուր տնտեսությանը տրամադրված վարկերի 11.2 %-ը, ապա մինչև 2005 թվականը յուրաքանչյուր տարի, միջինը 1.4 տոկոսային կետով նվազելով, կազմել են 5.9 % և միայն հետո աճել ու 2006 թվականին հասել են

¹ ա) «Հայաստանի ֆինանսների վիճակագրություն», ՀՀ ԱՎԾ, Երևան 2006 թ., էջ 75-76:

բ) «ՀՀ սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը 2001-2006թթ. հումվար-դեկտեմբերին», ՀՀ ԱՎԾ տեղեկատվական գեկույցներ, Երևան 2002-2007թթ.:

6.2%-ի: Աղյուսակում ներկայացված մյուս երկու ցուցանիշները՝ ՀՆԱ-ում գյուղատնտեսության ու ագրոպարենային համակարգի մասնաբաժինները, կանոնավոր կերպով նվազել են, և եթե 2001 թվականին ՀՆԱ-ում գյուղատնտեսության ու ագրոպարենային համակարգի մասնաբաժինները համապատասխանաբար կազմել են 25.0 և 32.8 %, ապա 2006-ին՝ 17.7 և 22.5 %:

Ներկայիս պայմաններում ՀՀ բանկային համակարգի զարգացումը պահանջում է ինչպես արտասահմանյան երկրների զարգացած բանկային համակարգերի և առհասարակ բանկային գործունեության (Կենտրոնական բանկ և առևտրային բանկեր) փորձի անընդհատ ուսումնասիրություն, այնպես էլ մեր կողմից արդեն կուտակված փորձի մանրակրկիտ ուսումնասիրություն, որի արդյունքում հնարավոր կլինի ՀՀ բանկային օրենսդրությունը համապատասխանեցնել համաշխարհային զարգացումներին և տնտեսապես իմտեզրվել տարբեր միջազգային կազմակերպություններին:

ՋԱԿԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱՍ Մ. Զոթանյանի անվան
տնտեսագիտության ինստիտուտի ասպիրանտ*

ՀԱՐԿՄԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՍՔԵՐԸ

Հարկ հասկացության արմատները մեզ տանում են դարերի խորքը և արտահայտում են այդ կարևոր երևույթի ինչպես տնտեսական, այնպես էլ սոցիալական ու քաղաքական օրինաչափությունները:

Ժամանակի հետ հասարակության մեջ պահանջմունք առաջացավ տեսագիտական հիմքերի վրա փոխադրելու հարկագրությունը: Եվ պատահական չէ, որ գրեթե բոլոր տնտեսագիտական դպրոցները անդրադարձել են հարկման խնդրին: Անժխտելի է, որ հարկերն իրենց գոյության սկզբից էլ եղել են դասակարգային շահերի, սոցիալական տարբեր խավերի պայքարի ամենավառ դրսևորումներից մեկը, սակայն ոչ մի տնտեսագիտական դպրոց չի ժխտում հարկերի դերը պետության գոյատևման գործում: Չնայած հարկային քաղաքականության վերաբերյալ նրանց տարբեր մտեցումներին՝ այնուամենայնիվ, բոլոր տնտեսագետների մոտ ամենավիճահարույց հարցերից մեկը հարկերի արդարացի գանձման հիմնախնդիրն է:

19-րդ դարի երկրորդ կեսին շատ պետություններ սկսեցին գիտական ձեռքբերումները, նորամուծությունները լայնորեն կիրառել գործնական կյանքում: Սակայն, ինչպես նշում է ռուս տեսաբան Վ. Պուշկարևան. «Ֆինանսական գիտության զագաթնակետը Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո իրականացված հարկային բարեփոխումներն էին, որոնք ամբողջությամբ հիմնավորված էին հարկման գիտական սկզբունքներով: Եվ հենց այս ժամանակ դրվեցին ժամանակակից հարկային համակարգի կառուցվածքային հիմքերը, որում ուղղակի հարկերը և առաջին հերթին՝ պրոգրեսիվ եկամտահարկը, զբաղեցրին առաջատար դիրք»¹:

Հայտնի են հարկման մասին ընդհանուր և մասնավոր տարբեր տեսություններ: Ընդհանուր տեսություններն անդրադառնում են հարկերի դերին և տեղին հասարակության կյանքում, հարկման համընդհանուր նշանակությանը, հարկման ազդեցությանը տնտեսության, նրա առանձին ճյուղերի վրա, իսկ հարկման մասնավոր տեսությունները ներառում են գիտական հայացքներ հարկման մեխանիզմների, հարկային համակարգի առանձին տարրերի վերլուծության, նրանց փոխհարաբերակցության և այլնի վերաբերյալ: Այժմ համառոտ անդրադառնանք այս տեսություններից մի քանիսին:

¹ Пушкарёва В. "История финансовой мысли и политика налогов". Москва 1996г., стр.74.